zeker in dit geval, buiten beschouwing kunnen laten daar wij voldoende houvast hebben aan zakelijke overwegingen.

Vergelijking met andere beroepen gaat, zooals ik reeds opmerkte, vrijwel steeds mank: wil men echter een parallel trekken, dan is de accountant voor zijn cliënten en voor het publiek in het algemeen m.i. het beste te vergelijken met den rechter, die neutraal en onbewogen zijn oordeel geeft. En ook X. zal dien rechter wel niet willen honoreeren met een tantième, berekend over toegewezen en afgewezen vorderingen.

Voor het handhaven van zijn vertrouwenspositie kan voor den accountant nauwelijks een offer te groot zijn en zeker niet het zoo noodig in enkele gevallen afstand doen „van wat hij, in overeenstemming met de economische waarde van zijn diensten, als maximum krijgen kan”. Ik plaats mij daarbij getroost „principeel op één lijn met spierarbeiders en automaten”, zooals X. het uitdrukt. Ik bevind mij dan o.a. ook in het goede gezelschap van de ten aanzien van wetenschappelijke vorming en vertrouwenspositie met den accountant toch zeker wel minstens gelijkwaardige medici.

Ik hoop in het bovenstaande voldoende duidelijk te hebben uiteengezet, waarom ik voor den accountant een tijdtarief gewenscht en noodzakelijk blijf achten. Om misverstand te voorkomen, wil ik hieraan nog eenige opmerkingen over het tijdtarief, toevoegen. Over tijdtarief sprekende, bedoel ik niet, dat dit voor alle accountants en onder alle omstandigheden gelijk zou moeten zijn en nog minder, dat daarvan op geen enkele wijze zou mogen worden afgeweken. Ik acht het nuttig en noodig, dat de accountant vrij blijft, om zijn eigen tarief vast te stellen; aldus zal ook de prijsvorming onder de werking der economische wetten tot stand komen. Een mogelijk wettelijk voorgeschreven tarief kunnen wij voorloopig wel buiten beschouwing laten. Dat een jonge onervaren collega zijn eischen lager stelt dan de oudere collega met gevestigde praktijk acht ik billijk en vanzelfsprekend. Ook acht ik het mogelijk, dat eenzelfde accountant verschillende tijdtarieven toepast, bijvoorbeeld voor „vaste controles” en voor „losse opdrachten”. Maar wel eischt het principe, dat het eenmaal vastgestelde tarief voor elken cliënt geldt, zoodat deze er op kan rekenen naar dien vasten maatstaf te betalen. Op dien regel acht ik twee uitzonderingen noodzakelijk. In de eerste plaats zal het wel onvermijdelijk blijven, dat de accountant nu en dan werk aanneemt, hetzij tegen een vast, hetzij tegen een in maximum bepaald bedrag; in sommige gevallen zal de cliënt vooruit moeten of willen weten, op welke kosten hij moet rekenen. En verder zal de accountant nu en dan wel genoodzaakt zijn de declaratie „bij moderatie” vast te stellen.

De door X. genoemde benadeeling van den jongeren accountant door het tijdtarief is mij niet duidelijk. Stel, dat de jongere accountant tweemaal zooveel tijd voor zijn werk noodig heeft als zijn meer ervaren collega en zijn tarief op f 5.— per uur stelt, terwijl laatstbedoelde f 10.— rekent. Werken zij beiden 1800 uur per jaar, dan verdient de jongere dus f 9000.— en de oudere f 18000.—. Zou dit echter bij een prestatietarief anders zijn? Als de oudere collega in een jaar 18 opdrachten, elk ter „waarde” van f 1000.— kan uitvoeren, voltooit de jongere er 9 en het resultaat is hetzelfde.

Tenslotte moet mij nog een opmerking van het hart. Ons beroep is bij uitnemendheid een nuchter en zakelijk beroep en wij zullen goed doen er niet een nutteloozen schijn van gewichtigheid aan te geven. Een gepast gevoel van eigenwaarde zal niemand in den accountant misprijzen, maar ik betwijfel, of zelfs een *Einstein* zijn eigen werk ooit in een tijdschrift als „denkbeeld pur sang” heeft aangeduid. Over dergelijke uit-

spraken en over onnoodige economische en physiologische bijkomstigheden kunnen we onder vakgenooten wel eens glimlachen, maar wat wij aan de drukpers toevertrouwen, kan onder de aandacht van ruimere kringen komen. Wij moeten er er dan rekening mee houden, dat door het geven van een indruk van zelfoverschatting ons beroep allerminst wordt gediend.

J. STALLING

KOOPMANSBOEKEN EN BOEKENCONTROLE IN DE TIENDE EEUW

I

De Joodsche rechtsliteratuur (waarvan de Talmood als het corpus juris beschouwd kan worden) bestaat, naast genoemd bronnen werk en de systematische codices, uit een rijke en veelzijdige jurisprudentie, gedeeltelijk afkomstig van colleges, voornamelijk van vooraanstaande geleerden, wien moeilijke rechtsvragen werden (en worden) voorgelegd: responsen. Aangezien de stof, waarover zich de Joodsche wetstudie uitstrekt, niet beperkt blijft tot ritueel en ceremonieel, de godsdienstige voorschriften in engeren zin, maar (zooals den Bijbellezer bekend) zich ook over derechtsverhoudingen der menschen onderling uitstrekt, spreekt het vanzelf dat het burgerlijk recht in deze literatuur een belangrijke en omvangrijke plaats inneemt. Waar de responsenliteratuur zich over bijkans de geheele na-talmoedische periode uitstrekt (afsluiting van den Talmood: ca. 500), spreekt het vanzelf, dat zij meer dan eens ook op civielrechtelijke verhoudingen en begrippen in een bepaalden tijd, licht kan werpen.

De oudste ons bekende responsa dateeren uit het midden der 7de eeuw en zijn afkomstig van de toenmalige hoofden der Talmoodische hoogeschoolen in Babylonië („Geonim”). Deze periode, die vooral daarom zoo belangwekkend is, omdat zij ons betrekkelijk weinig literatuur nagelaten heeft, is tengevolge van de ontdekking van vele handschriften in de laatste decennia meer in het centrum der belangstelling gekomen. En het komt mij voor, ook voor de lezers van dit tijdschrift van belang te zijn, van enkele gegevens omtrent hun studievak kennis te nemen, die de middeleeuwsche Joodsche rechtsliteratuur verschaft, alhoewel ik niet aanneem, dat deze voor boekhoudkunde of accountancy nieuwe banen zullen aanwijzen!

II

Twee responsa uit den tijd der genoemde Geonim (enkelv. „Gaon”) zijn mij opgevallen, waaruit men zien kan, hoe op de basis van het Bijbelsch-talmoedisch vermogensrecht, het belang van boekhouding en het toetsen van haar betrouwbaarheid in die periode gewaardeerd werd. Beide zijn afkomstig van denzelfden geleerde, dien ik vooraf in enkele korte trekken bij den lezer moge inleiden.

Rabbi Saādja ben (zoon van) Jozef, geboren 892 in Egypte, viel in 928 de groote eer te beurt als buitenlander tot „Gaon” van de eeuwenoude leerschool te Soera (in het oude Babylonië, ressorteerende onder het Kalifaat van Bagdad) te worden benoemd. Inderdaad bleek hij ook in zijn tweede vaderland, hoewel nog steeds het wereldcentrum van Joodsche studie, facile princeps. Behalve op talmoodisch-juridisch gebied bewoog hij zich met veel succes op het terrein van bijbel-exegese, Hebreeuwsche en Arabische taalstudie, wijsbegeerte en Apologetica. Op het laatste gebied bijvoorbeeld opponeerde hij in welgefundeerde

eritische studiën zoowel tegen de toen moderne Arabische filosofie als tegen vrijzinnige stroomingen in Joodschen kring. Zijn in het Arabisch geschreven Bijbelcommentaar was de eerste in dien geest ooit gepubliceerde en strekte de latere bijbelwetenschap nog lang tot voorbeeld. Maar verreweg den grootsten naam had hij als Talmoodist. En het is dus niet verwonderlijk, dat, niettegenstaande zijn jeugdigen leeftijd (hij overleed in den ouderdom van 50 jaar), van alle zijden zijn advies ingeroepen werd, indien moeilijke vragen autoritatief moesten worden opgelost.

Beide responsa, waarvan hier een uittreksel volgt, zijn van hem. Zij zijn respectievelijk gedrukt:

- a. in A. Harkavy, „Responsen der Geonim'', Berlijn 1887 No. 554, pag. 275 (naar handschriften).
- b. in het eveneens Hebreuwsche werk „Shaârê Tsedek'', Saloniki 1792, Cap. V, par. 5 No. 13, fol. 74 b.

Het tweede responsum was oorspronkelijk in het Arabisch geschreven.

III

- a. Uit het vennootschapsrecht.

Casus positio:

„De tusschen A, B en C bestaande vennootschap is ontbonden. C. had, bij deze ontbinding een vordering op zijn medevennoten tot een bedrag van 720 gulden; een gedeelte hiervan is hem reeds uitbetaald. Hij vordert thans in rechten van A alsnog een bedrag van 107 gulden. De berechtende instantie besliste, dat A binnen vijftig dagen zijn boeken zal hebben te toonen (blijkbaar ontkent A de vordering gedeeltelijk). Bij het verstrijken van den gestelden termijn verschijnt A en vertoont waren (tot een ongenoemde waarde; natuurlijk blijvende beneden het bedrag der vordering) en verklaart: „ik heb mijn boekhouding nagegaan; wat eischer nog van mij te vorderen heeft, komt overeen met de waarde van deze goederen, die ik bij dezen te zijner beschikking stelt''. C. accepteert de goederen. De rechters verklaren evenwel, dat A. hiermede nog niet van den bewijslast ontheven is, doch, zooals bij voorloopig vonnis uitgemaakt, verplicht is, den rechters zijn boekhouding voor te leggen''.

De zakelijke inhoud van R. Saadja's responsum luidt: „Volgens de wet is A verplicht, alsnog zijn boekhouding aan de rechtbank voor te leggen, waartoe hij zich bij het voorloopige vonnis verplicht heeft; zelfs indien een rechterlijke uitspraak hem niet hiertoe zou dwingen, doch eischer het slechts van hem verlangde, zou het een rechtseisch zijn, hieraan te voldoen en de boeken open te leggen teneinde na te gaan, wat hij uit hoofde der vennootschap aan inkomsten gehad heeft, wat hij reeds aan eischer heeft uitbetaald, en in hoeverre voor zijn deel de vennootschap reeds is geliquideerd''.

- b. Episode uit boedelbeschrijving in successiequaestie.

Casus positio:

„De erfgenamen van den overleden A legden, teneinde objectief den stand der nalatenschap te doen vaststellen, zijn boeken en rekeningen aan (niet-Joodsche) kooplieden en betrouwbare (i.e. tot het afleggen van getuigenis bevoegde) Joden voor en deze bevonden ze, in verband met de hun voorgelegde bescheiden, accoord. In deze boeken nu kwam een rekening-courant voor op naam van B, waaruit bleek, dat B den boedel nog een bedrag schuldig was. Dit vorderden de erfgenamen van B, op grond van de hun ten dienste staande gegevens uit de boekhouding van hun erflater. Zij eischten dat ook hij zijn boeken zou openleggen ter vergelijking met die van A. teneinde aldus de waarheid vast te stellen: n.l. door, volgens koopmansgebruik,

door kooplieden de boeken te laten nagaan. Gedaagde stelde echter: „ik ben niet in het bezit van een geregelde boekhouding; mijn rekeningen herinner ik mij niet; wel echter weet ik, dat gij, resp. Uw erflater, niets van mij te vorderen hebt''. Hierop repliceerden eischers: „Gij moet toch toegeven, dat er gedurende de verscheiden jaren tusschen U en onzen erflater handelsrelaties bestaan hebben, vele transacties werden uitgevoerd en menige vordering is ontstaan''. Gedaagde: „Zeker, maar thans hebt gij niets meer van mij te vorderen''. Eischers: „Hoe kunt gij dat, zonder boekhouding, weten en waaraan ontleent gij de zekerheid, om Uw bewering eventueel onder eede te bekrachtigen?'' Hierop opende gedaagde geen nieuw gezichtspunt, doch herhaalde: „ik ben U niets schuldig''.

In het responsum verklaart R. Saadja, dat gedaagde inderdaad, volgens wet en usantie verplicht is, zijn boekhouding te toonen; dat hij dus allereerst onder eede zal hebben te verklaren, dat hij zijn administratie noch achterhoudt, noch moedwillig vernietigd heeft.

Het is mij, als leek, niet bekend, of deze gegevens eenig licht werpen op de geschiedenis van het boekhoudwezen of de accountancy. Het is slechts op het vlelend verzoek van een vakman, dat ik, (zonder eenige conclusie te trekken, die niet op mijn terrein ligt) ertoe overga, deze historische data in een vaktijdschrift, dat niet het mijne is, te publiceeren.

Rabbijn IZ. VREDENBURG

INTERNATIONALE DISCUSSIECONFERENTIE VOOR BUDGETCONTROLE

(Slot)

XIV. *Controle der uitgaven*

Dikwijls en niet minder dan eens per maand de werkelijke en gebudgeteerde uitgaven te vergelijken.

XV. *Vastlegging van voorloopige cijfers*

Men moet voor elk bedrijf de cijfers vaststellen en ze vergelijken met de algemeene verhoudingen voor de industrie of voor groote zelfstandige bedrijven der industrie, die men aan het budget ten grondslag heeft gelegd. Deze verhoudingen zijn zeer ver te specificeren (totaal productiekosten tegenover netto-omzet, fabricagekosten tegenover nettoproductie enz. enz.)

Alle afwijkingen te analyseren, de gecorrigeerde normaalverhoudingscijfers zijn de standaard, waarop het budget berust.

XVI. *Vastlegging der standaardgegevens*

De periode is hierbij zoo groot te nemen, dat alle curven en afwijkingen tot hun recht komen, men moet toevallige omstandigheden uitschakelen.

XVII. *Organisatieproblemen.*

Heeft men den grondslag voor het budget vastgesteld, dan zal meest de organisatie wijziging behoeven. Groepsleiders verantwoordelijk voor hun afdeling stellen, hierbij in het oog houden, dat ze alleen het belang van hun afdeling en niet van het bedrijf zien.

XVIII. *Grenzen*

Zoowel bij vaststelling van, als bij vasthouden aan de grenzen voor uitgaven, vindt men veel tegenstand.

XIX. *Premiën voor doorvoering*

Maandelijks worden premiën gegeven op de salarissen voor